

# Robert Hirsch

---

## Prawna ochrona XX-wiecznych układów urbanistycznych na przykładzie Gdyni

---

Ochrona Zabytków 63/1-4 (248-251), 263-278

---

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

# Prawna ochrona XX-wiecznych układów urbanistycznych na przykładzie Gdyni

Robert Hirsch

architekt

Miejski Konserwator Zabytków w Gdyni

**W** 2007 R. UKŁAD URBANISTYCZNY ŚRÓDMIEŚCIA Gdyni został wpisany do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Było to pod wieloma względami rutynowe działanie administracyjne wojewódzkiego konserwatora zabytków, wprowadzające ochronę prawną elementu dziedzictwa kulturowego. Jednak ze względu na wielkość i specyfikę chronionego obszaru oraz z uwagi na samą procedurę było to wydarzenie bez precedensu na terenie województwa pomorskiego i – prawdopodobnie – także w skali kraju. To znaczące dla Gdyni i istotne z punktu widzenia ochrony zabytków wydarzenie zostało starannie przygotowane, a zaangażowanych w nie było wiele osób i kilka instytucji.

Wpisanie śródmieścia Gdyni do rejestru zabytków jest faktem wyjątkowym z kilku powodów. Po pierwsze, do rejestru wpisany został obszar o znacznej powierzchni – wynoszącej ponad 90 ha, intensywnie zabudowany i zamieszkały. Po drugie, tą ustawową formą ochrony objęto stosunkowo młody zespół przestrzenny, który w znacznym stopniu ukształtował się w okresie międzywojennym.

Wpisanie do rejestru zabytków śródmieścia Gdyni wzbudziło zainteresowanie wielu osób ze środowiska konserwatorskiego, a szczególnie praktyczna strona tego przedsięwzięcia – wpis dotyczył bowiem obszaru

o dużej powierzchni i wielkomiejskim charakterze – oraz sama procedura administracyjna poprzedzająca wydanie decyzji. Wiele pytań z całej Polski skierowanych było m.in. do Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Gdyni, które uczestniczyło w tej procedurze. Główny ciężar prowadzenia postępowania administracyjnego spoczywał jednak, zgodnie z obowiązującym prawem, na Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Gdańsku.

Za potwierdzenie tego zainteresowania można uznać zaproszenie przedstawiciela miasta Gdyni do zaprezentowania zagadnienia ochrony modernistycznego układu urbanistycznego śródmieścia Gdyni na konferencji towarzyszącej Międzynarodowemu Dniowi Ochrony Zabytków 2011 r. w Gnieźnie<sup>1</sup>.

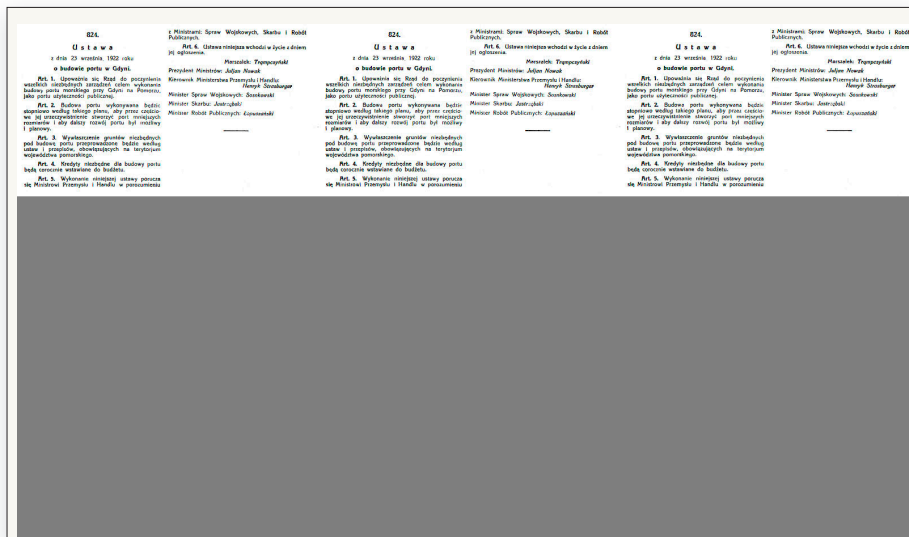
W niniejszym artykule przedstawione zostały nie tylko informacje związane z wpisaniem układu śródmieścia do rejestru, ale także ukazujące stan poprzedzający ten akt i jego następstwa. Zasygnalizowano również wybrane wątki związane z ochroną i konserwacją zabytków architektury modernistycznej.

Uznanie za zabytek rejestrowy układu śródmieścia oznaczało przede wszystkim objęcie ochroną materialnego dziedzictwa urbanistycznego i architektonicznego przedwojennej Gdyni. Ale było to również symboliczne potwierdzenie wielkiego znaczenia, jakie dla dziejów Polski w XX w. miała budowa portu i miasta.



Upamiętniono w ten sposób ambitne przedsięwzięcie podjęte przez państwo polskie wkrótce po odzyskaniu niepodległości, po długich latach rozbiorów. Dążenie do budowy nowego portu, niezależnego od Gdańska,

atutami tego miejsca (il. 1). To wówczas powstał pierwszy szkic przyszłego portu<sup>2</sup>. Budowa Tymczasowego Portu Wojennego i Schroniska dla Rybaków wkrótce się rozpoczęła, a 23 września 1922 r. Sejm przyjął historyczną ustawę o budowie portu w Gdyni<sup>3</sup> (il. 2). Powstanie miasta było naturalną konsekwencją budowy portu. Proces powstania i rozwoju portu oraz miasta w jego sąsiedztwie uwieńczony został symbolicznie uzyskaniem przez Gdynię praw miejskich w 1926 r. Śmiałe plany urbanistyczne i powstawanie zabudowy miasta (il. 3) zostało przerwane przez wybuch II wojny światowej. Układ śródmieścia i niektórych dzielnic był już w tym czasie rozplanowany i w bardzo dużym stopniu zrealizowany. Cała Gdynia liczyła wówczas 114 tys. mieszkańców<sup>4</sup>, a więc niemal połowę



mającego wówczas status Wolnego Miasta, sprawiło, że przed niewielką wioską – Gdynią – pojawiła się szansa wkroczenia na karty historii.

Podobnie jak w przypadku wielu miast o długiej historii, to dogodne warunki naturalne zdecydowały o lokalizacji ośrodka. Na krótkim, bo liczącym po odrodzeniu państwa ok. 70 km morskim wybrzeżu pozbawionym dużego portu, przeprowadzone zostało w 1920 r. przez inż. Tadeusza Wendę rozpoznanie, które nie pozostawiło wątpliwości, że to w pobliżu małej wioski Gdynia są najlepsze warunki do budowy morskiego portu. Spokojna zatoka, odpowiednia głębokość morza i dogodne połączenie kolejowe były

dzisiejszej liczby. Miasto sprawiło wrażenie wielkiego placu budowy, na którym, z powodu wybuchu wojny, zamarło życie<sup>5</sup>.

1. Widok w 1913 r. terenu z zatoką, w której powstał port i miasto. Fot. ze zbiorów Muzeum Miasta Gdyni
1. A 1913 view of the bay area, where the port and the city were built. Photo: courtesy of the Museum of the City of Gdynia
2. Ustawa z 1922 r. o budowie portu w Gdyni
2. A 1922 Act on the construction of the port in Gdynia.
3. Widok powstającego miasta na początku lat. 30. XX w. Fot. ze zbiorów Muzeum Miasta Gdyni
3. A view of the developing city in the early 1930s. Photo: courtesy of the Museum of the City of Gdynia



## Zabytki wpisane do rejestru na terenie Gdyni

Układ urbanistyczny śródmieścia Gdyni nie był pierwszym zabytkiem miasta z okresu międzywojennego włączonym do rejestru. Pod względem całkowitej liczby zabytków wpisanych do rejestru Gdynia ustępuje z pewnością wielu ośrodkom o wielowiekowej historii. W wojewódzkim rejestrze zabytków z terenu Gdyni figuruje obecnie 68 pozycji<sup>6</sup>. Różnią się one rodzajem i wielkością. W grupie tej znalazły się i pojedyncze budynki, i zespoły przestrzenne o znacznej powierzchni. Cechą charakterystyczną Gdyni jest jednak to, że większość, bo aż 49 obecnych zabytków, powstała w okresie międzywojennym, z czego 25 to zabytki o modernistycznej architekturze. Niektóre z nich, dzisiaj chronione jako zabytki, wzbudzały zainteresowanie już w czasie powstawania i były niejednokrotnie opisywane w czasopiśmie branżowych – np. budynek sądów przy placu Konstytucji, miejskie hale targowe przy ul. Wójta Radtkego albo elewator zbożowy na Nabrzeżu Indyjskim w porcie<sup>7</sup>. Rozwojowi i architekturze Gdyni poświęcono zresztą w 1936 r. cały numer branżowego miesięcznika „Architektura i Budownictwo”<sup>8</sup>.

Pierwszym gdyńskim budynkiem modernistycznym wpisany do rejestru zabytków był budynek biurowy ZUS przy ul. 10 Lutego 24 (il. 4). Obiekt wzniesiony w latach 1935-1936 jest uważany za jedną z ciekawszych realizacji z tego okresu w Polsce

i wspominany w czołowych publikacjach o architekturze tego czasu<sup>9</sup>. Bezpośrednią przyczyną objęcia budynku ochroną już w 1972 r., a więc 36 lat po wybudowaniu, było zagrożenie nadbudową i tym samym jego deformacją<sup>10</sup>. Był to wówczas trzeci w kolejności zabytek rejestrowy Gdyni.

Po wojnie gmach przez długi czas zajmowały Polskie Linie Oceaniczne, a od kilku lat jest siedzibą Urzędu Miasta Gdyni. Zakup przez Gminę Gdynia na potrzeby urzędu miasta zabytkowego budynku, zwanego w Gdyni potocznie PLO, nastąpił z wykorzystaniem ustawowego prawa pierwokupu obowiązującego przy transakcjach dotyczących zabytków<sup>11</sup>. Wcześniej był on użytkowany przez wiele różnych podmiotów, co odbijało się na jego wyglądzie. Obecnie jest ogólnodostępny i funkcjonuje w nim część wydziałów urzędu, które do tej pory były rozproszone w różnych punktach miasta. W gmachu, który jest położony przy trasie prowadzącej od dworca kolejowego nad morze, została także ulokowana Miejska Informacja Turystyczna, która promuje architekturę Gdyni oraz oferuje materiały i pamiątki związane z miastem i modernizmem. Tu również od grudnia 2010 r. ma siedzibę Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków.

Kolejne budynki modernistyczne włączono do rejestru pod koniec lat 70., a następnie w latach 80. XX w. Wraz z postępem badań nad architekturą Gdyni i rozszerzaniem współpracy z właścicielami zabytków wpisane są stopniowo do rejestru kolejne wyróżniające

się domy. Szczególnie dobre efekty przynosi współfinansowanie przez samorząd prac konserwatorskich przy zabytkach, także prywatnych. Wpływa to na stosunkowo wysoki poziom akceptacji ochrony konserwatorskiej. Obecnie wpisy do rejestru następują najczęściej przy pełnej aprobacie właścicieli i mieszkańców, którzy w wielu wypadkach identyfikują się z miastem i swoim domem. I tak na przykład na wniosek



właścicieli do rejestru zabytków wpisano w 2009 r. kamienicę przy ul. Abrahama 28 i dom mieszkalny przy ul. Słupeckiej 9. Wpisanie do rejestru jest też dobrą okazją do promowania ochrony dziedzictwa i współpracy właścicieli z urzędami. Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków w uzgodnieniu z właścicielami przygotowuje zamocowanie niebieskiej tarczy – symbolu zabytku – przy udziale właścicieli, władz konserwatorskich i samorządowych oraz dziennikarzy i mieszkańców.

W najbliższych latach w planach wojewódzkiego konserwatora zabytków opracowanych we współpracy z Urzędem Miasta Gdyni jest wpisanie do rejestru jeszcze kilku budynków międzywojennych Gdyni, aby grupa rejestrowa była w pełni reprezentatywna.

4. Zabytkowy budynek Urzędu Miasta Gdyni (d. PLO) z lat 1935-1936. Fot. R. Hirsch

4. A historic building of the City Hall of Gdynia (formerly a Polish Ocean Lines building) built in 1935-1936. Photo: R. Hirsch

5. Współczesny widok lotniczy śródmieścia. Fot. M. Bejm

5. A contemporary aerial view of the city centre. Photo: M. Bejm



## Układ urbanistyczny śródmieścia i jego ochrona

Na terenie Gdyni znajduje się obecnie osiem dużych założeń przestrzennych wpisanych do rejestru. Są to dwa zespoły pałacowo-parkowe – Kolibki i Mały Kack, dwa zespoły ruralistyczne – Oksywie i Wielki Kack, osada rzemieślnicza Mały Kack i zespół kuracyjny Orłowo. Oprócz wymienionych założeń o ponadstuletniej historii, od 1985 r. w rejestrze zabytków figuruje także zespół urbanistyczny historycznego lotniska Kamienna Góra. Urządzony w latach 20. i 30. XX w. zespół wolnostojących budynków otoczonych ogrodami,



5

rozplanowanych według projektu Tadeusza Zielińskiego i Tadeusza Tołwińskiego<sup>12</sup>, przypomina o letniskowej roli Gdyni po odzyskaniu niepodległości.

Pomimo niemałej liczby figurujących w rejestrze zabytków układów przestrzennych na obszarze administracyjnym Gdyni ten najbardziej charakterystyczny dla miasta i jednocześnie niepowtarzalny w skali kraju zespół, jakim jest śródmieście, do 2007 r. był pozbawiony trwałej ochrony.

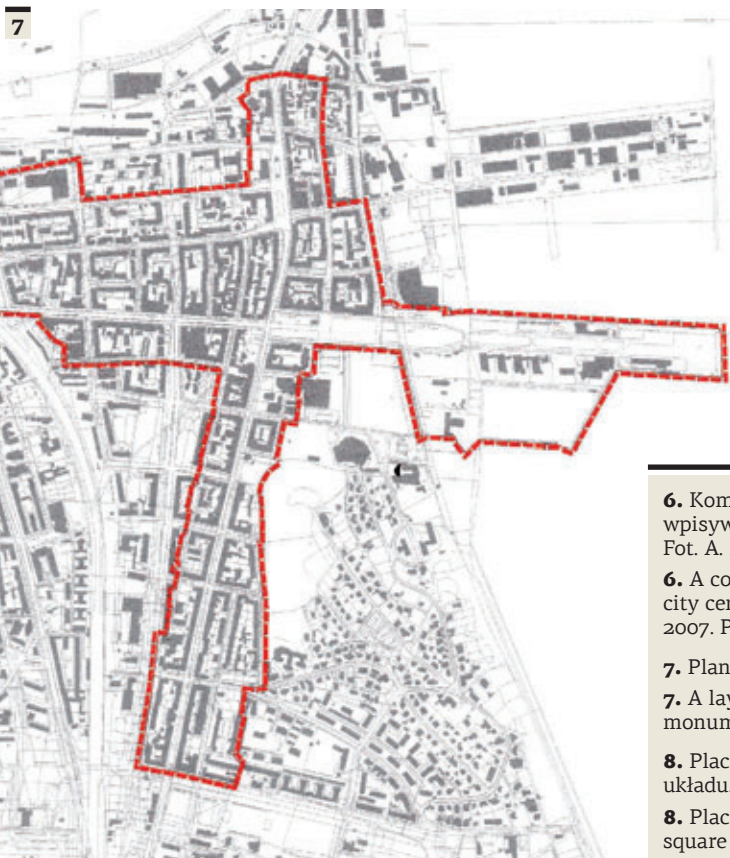
Zanim śródmieście Gdyni wpisano do rejestru, od 1994 r. obowiązywała ochrona konserwatorska na podstawie zapisów miejscowego szczegółowego planu zagospodarowania śródmieścia Gdyni, który określał

dość ogólnie jej wymogi. Jak pokazała praktyka, okazała się ona mało trwała. Plan utracił ważność z końcem 2003 r. i tym samym jedyna forma ochrony przestała obowiązywać. Kilkuletni okres, kiedy śródmieście było jej pozbawione, nie spowodował na szczęście radykalnych zmian w przestrzeni miasta, ale wywołał refleksje dotyczące konieczności wprowadzenia bardziej stabilnej ochrony.

Kwestie te zostały poruszone na posiedzeniu Zarządu Miasta w dniu 24 lipca 2005 r. Miejski Konserwator Zabytków w Gdyni przedstawił szczegółowo różne możliwości ochrony prawnej. Po analizie jej dostępnych form władze miasta uznały wpisanie do



rejstru zabytków za najbardziej optymalny wariant<sup>13</sup>. Choć postępowania w sprawie wpisania do rejestru zabytków prowadzą wojewódzcy konserwatorzy zabytków, decyzją prezydenta Gdyni Urząd Miasta miał się włączyć czynnie w procedurę wpisania, w tym także w poniesienie kosztów przygotowań. Urząd Miasta Gdyni rozpoczął przygotowania, zamawiając m.in. specjalistyczną ekspertyzę niezbędną do rozpoczęcia procedury<sup>14</sup> oraz przygotowując we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Gdańsku granice obszaru wytypowanego do ochrony.



Przy wytyczaniu granic brano pod uwagę różne czynniki. Przeanalizowano historyczne plany urbanistyczne śródmieścia, począwszy od pierwszego – pochodzącego jeszcze z 1925 r., aż do ostatnich planów sprzed II wojny światowej<sup>15</sup>. Wzięto też pod uwagę obecny stopień zabudowy i zagospodarowania przestrzeni. Ostatecznie zdecydowano się objąć granicami obszar śródmieścia, w który zainwestowano i ukształtowano w okresie międzywojennym (il. 5). W trakcie dyskusji i analiz zdecydowano się wyłączyć tereny należące historycznie do śródmieścia, ale zabudowane w sposób wyraźnie odbiegający od idei przedwojennych, np. teren z zespołem typowych jedenastokondygnacyjnych wieżowców przy ul. Wójta Radtkego. Założono też poprowadzenie granicy po stronie wschodniej, stycznie z granicą zespołu zabytkowego sąsiedniej Kamiennej Góry.

Z okazji 80. rocznicy nadania Gdyni praw miejskich w 2006 r. prezydent Gdyni skierował oficjalnie do wojewody pomorskiego wnioski o wpisanie do rejestru zabytków układu śródmieścia. Wraz z wnioskiem przekazana została do wykorzystania w procedurze wspomniana wcześniej ekspertyza, która była jednym z najważniejszych dowodów w postępowaniu administracyjnym.

Procedura wydania decyzji, uznającej śródmieście za zabytek, została bardzo sprawnie poprowadzona przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku<sup>16</sup>. Ze względu na bardzo dużą liczbę właścicieli i mieszkańców na terenie przewidzianym do wpisania skorzystano z możliwości, jaką daje art. 94 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i powiadamiano strony postępowania o poszczególnych etapach

**6.** Komisja dokonująca weryfikacji w terenie granic układu wpisywanego do rejestru zabytków, 16 maja 2007 r. Fot. A. Baranowska

**6.** A committee verifying the area within the limits of the city centre included in the register of monuments, 16 May 2007. Photo: A. Baranowska

**7.** Plan układu śródmieścia wpisanego do rejestru zabytków  
**7.** A layout of the city centre included in the register of monuments

**8.** Plac Kaszubski – główny plac miejski zabytkowego układu. Fot. R. Hirsch

**8.** Plac Kaszubski (Kaszubski Square) – the main urban square of the historical centre. Photo: R. Hirsch



za pomocą obwieszczeń publikowanych w dzienniku ogólnopolskim<sup>17</sup> oraz umieszczanych na tablicy ogłoszeń w Urzędzie Miasta Gdyni.

W dniu 16 maja 2007 r. odbyło się otwarte spotkanie, w trakcie którego zostały sprawdzone w terenie granice obszaru wyznaczonego w decyzji. Warto podkreślić, że w komisji uczestniczyli przedstawiciele władz miasta, wojewódzkiego konserwatora zabytków, lokalnych stowarzyszeń i mediów (il. 6).

Decyzja administracyjna w sprawie wpisu do rejestru zabytków wydana została przez Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku dnia 21 września 2007 r. W treści decyzji w sprawie wpisania do rejestru podkreślono nawarstwienie się na terenie śródmieścia Gdyni trzech faz osadniczych: wiejskiej, letniskowej i miejskiej, które tworzą strukturę układu zabytkowego. Uroczyste przekazanie decyzji o wpisaniu śródmieścia do rejestru zabytków przedstawicielom Gdyni miało miejsce w czasie otwarcia międzynarodowej konferencji „Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni” 27 września 2007 r. w Gdyni. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków, dr Marian Kwapiński, przekazał wiceprezydentowi

Gdyni, drowi Markowi Stępie, egzemplarz decyzji wraz z planem obszaru zabytkowego.

Układ urbanistyczny objęty wpisem do rejestru zabytków zajmuje powierzchnię ok. 91 ha, czyli ponad 0,9 km<sup>2</sup>.<sup>18</sup> (il. 7). Jest to teren praktycznie w całości bardzo intensywnie zabudowany. Znajduje się na nim ok. 450 różnych budynków, z których zdecydowana większość to kamienice o wysokości 5-6 kondygnacji (il. 8). Na terenie układu znajdują się 24 zespoły i budynki wpisane do rejestru zabytków odrębnymi decyzjami. Jest to więc obszar o największym w Gdyni nagromadzeniu ważnych dzieł architektonicznych. Wśród tych zabytków są obiekty z wszystkich trzech faz tworzenia się układu urbanistycznego śródmieścia. Jednak zdecydowana większość budynków, które uznano na zabytki wojewódzkie, pochodzi z czasów budowy miasta Gdynia.

Na wpisaniu do rejestru nie zakończyło się wprowadzanie ochrony konserwatorskiej, właściwie to dopiero początek działań ochronnych. Zapisy w decyzji o wpisaniu do rejestru są dość ogólne. Natomiast szczegółowe i precyzyjne regulacje dotyczące kwestii



przestrzennych są zamieszczane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, których ustalenia dostępne są dla wszystkich zainteresowanych.

Opracowanie i uchwalenie tych planów dla obszaru zabytkowego śródmieścia stało się, po wpisaniu do rejestru zabytków, jednym z ważniejszych zadań Gminy Gdynia. Decyzją prezydenta Gdyni obszar śródmieścia stał się przestrzenią, dla której w pierwszej kolejności miały zostać opracowane i uchwalone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

W chwili wpisania do rejestru układu śródmieścia obszar ten pozbawiony był obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W sierpniu 2011 r. obszar zabytkowy pokryty był w większej części obowiązującymi planami miejscowymi. Kolejne są w trakcie opracowywania. Do końca 2011 r. ok. 95 proc. obszaru zabytkowego będzie objęta ustaleniami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Ustalenia konserwatorskie w planach zagospodarowania dotyczących zabytków, w tym układu urbanistycznego śródmieścia, przygotowywane są we współpracy m.in. planistów i konserwatorów zabytków. Dąży się do precyzyjnego określenia zasad i wymogów konserwatorskich, aby zminimalizować pole do interpretacji i ograniczyć dyskusje na etapie późniejszych uzgodnień.

Wiele regulacji sprawdziło się w funkcjonujących już od kilku lat w Gdyni miejscowych planach zagospodarowania i te doświadczenia są wykorzystywane w planach dla zabytkowego śródmieścia. Dla terenu zabytkowego pojawiają się m.in. szczegółowe regulacje dotyczące formy nowej zabudowy czy lokalizacji reklam. Opracowywana jest też zawsze waloryzacja konserwatorska wszystkich budynków, która potem w ustaleniach planistycznych znajduje odzwierciedlenie w kilku stopniach ochrony obiektów. Oprócz budynków wpisanych do rejestru wojewódzkiego miejscowe plany zagospodarowania wprowadzają trzy grupy ochrony konserwatorskiej – A, B i C. Dla poszczególnych grup sformułowane są szczegółowe ustalenia, dotyczące m.in. możliwych ingerencji w formę budynku. Do najważniejszej grupy – A – należą budynki o najwyższej wartości, objęte ścisłą ochroną. Do grupy B zaliczono budynki o lokalnych walorach, w przypadku których dopuszczone są przekształcenia. Do grupy C zalicza się pojedyncze budynki, w przypadku których możliwa jest likwidacja po uprzednim udokumentowaniu. Zapisy dotyczące grupy A uznano za obowiązujące także dla budynków wpisanych do rejestru odrębnymi decyzjami.

Plany zagospodarowania przestrzennego dla zabytkowego śródmieścia zawierają także regulacje dotyczące innych niż budynki wartościowych elementów przestrzeni. Ochroną objęto np. nawierzchnie niektórych ulic, w tym ul. 10 Lutego, która ma charakterystyczne pasma brukowane z obu stron (il. 9).

Współczesne tendencje w ochronie zabytków, a więc zainteresowanie architekturą powstałą po II wojnie światowej i ochrona najbardziej wartościowych

**9.** Nawierzchnie ul. 10 Lutego, objęte ochroną zapisami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Fot. R. Hirsch

**9.** Road surface of the 10 Lutego Street, protected under the regulations of the local development plan. Photo: R. Hirsch

**10.** Kościół NSPJ przy ul. Armii Krajowej 46, objęty ochroną w zapisach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Fot. R. Hirsch

**10.** The Sacred Heart of Jesus Church on Armii Krajowej 46, protected under the regulations of the local development plan. Photo: R. Hirsch

**11.** Budynek Domu Rzemiosła przy ul. 10 Lutego 33, objęty ochroną w zapisach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Fot. R. Hirsch

**11.** Dom Rzemiosła (Craft House) building on 10 Lutego 33, protected under the regulations of the local development plan. Photo: R. Hirsch

obiektów, znajdują odbicie także w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obszaru zabytkowego śródmieścia. Ochrona budynków z lat 50., 60. i 70. XX w. staje się koniecznym wymogiem wobec częstej likwidacji lub deformacji wartościowych budynków z tamtych lat<sup>19</sup>. W Gdyni dostrzega się wagę tego zagadnienia i wprowadza się stopniowo ochronę tych budynków w dostępnej formie. We wspomnianych wyżej miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego objęto ochroną także wybrane budynki powstałe po II wojnie światowej<sup>20</sup>. Plany zagospodarowania objęły ochroną np. kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa przy ul. Armii Krajowej 46, zbudowany w latach 50. i 60. XX w. według projektu Jana Borowskiego i Leopolda Taraszkiewicza<sup>21</sup> (il. 10) oraz budynek Domu Rzemiosła (il. 11) z lat 1959-1963 przy ul. 10 Lutego 33 (skrzyżowanie z ul. 3 Maja). Oba te budynki, pomimo powstania w latach powojennych, zostały bardzo dobrze wpisane w przedwojenną strukturę urbanistyczną miasta i należą do wartościowych dzieł architektonicznych swego czasu.

## Konserwacja zabytków

Od kilku lat na terenie śródmieścia Gdyni prowadzone są wzmożone prace remontowe różnych budynków, w tym modernistycznych. Prace te w przypadku budynków zabytkowych prowadzone są w sposób zgodny z zasadami konserwatorskimi. Z oczywistych względów koszty prac prowadzonych w taki sposób są wyższe niż zwykłych prac remontowych. Kwestie finansowe mają więc duże znaczenie. Zgodnie z art. 81 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prace przy zabytkach wpisanych do rejestru mogą uzyskiwać dofinansowanie ze środków publicznych. Przepis ten umożliwia finansowe wspieranie prac przy zabytkach na terenie działalności samorządu. Ten lakoniczny przepis, umożliwiający lokalnym władzom wspieranie finansowe konserwacji zabytków, okazał



10



11

się w ostatnich latach niezwykle efektywny i skuteczny. Skala reakcji samorządów, zwłaszcza gminnych, na tę ewentualność, jest ogromna. W Polsce specjalne uchwały rad gmin umożliwiające dotowanie prac przy zabytkach funkcjonują już w kilkuset (!) samorządach. Jest to impuls w działaniach rewaloryzacyjnych przy zabytkach w skali kraju.

W Gdyni od wielu lat udzielane są dotacje z budżetu gminnego na prace przy zabytkach wpisanych do rejestru. W przypadku zabytków indywidualnie wpisanych do rejestru możliwe jest, i najczęściej stosowane w praktyce, dotowanie robót do 75 proc.

kosztów. Zasady te obowiązują w Gdyni z powrotem od wielu lat.

Po wpisaniu układu śródmieścia do rejestru zabytków zdecydowano się rozszerzyć formułę dofinansowania na całe układy zabytkowe. Wzięto pod uwagę fakt, że na terenie układu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków większość budynków stanowi własność prywatną i droga dotacji jest najdogodniejszym sposobem wsparcia prac przy zabytkach. Trzeba też wziąć pod uwagę, że w wielu wypadkach istnieje pilna konieczność przeprowadzenia prac remontowych po

konserwatorskiej w planach miejscowych do 50 proc., a pozostałe budynki, będące elementami układów zabytkowych, do 30 proc. kosztów robót<sup>23</sup>. Dotyczy to oczywiście tylko obszarów wpisanych do rejestru zabytków.

Efekty widać, bo w ciągu trzech lat skorzystali z tego właściciele ok. 30 kamienic o walorach zabytkowych, ale nie mających szans na wpis do rejestru.

Publiczne wsparcie finansowe prac daje możliwość lepszej kontroli i przywracania w szerszym zakresie historycznych rozwiązań czy też zastosowania bardziej skomplikowanych technologii. Tworzy to także dobrą podstawę do długotrwałej współpracy z właścicielami zabytków, np. ułatwia udostępnianie obiektów w czasie imprez popularyzujących architekturę itp. Duże znaczenie współpracy urzędów z właścicielami i użytkownikami zabytków podkreśla się bardzo często w różnego rodzaju dokumentach i raportach<sup>24</sup>.

Prace konserwatorskie prowadzone przy budynkach z lat 30. XX w. na terenie śródmieścia umożliwiają odkrywanie i zbadanie nieznanych szerzej przedwojennych rozwiązań estetycznych i technicznych związanych z architekturą modernizmu. Jak można było przypuszczać, w Gdyni w okresie międzywojennym

stosowano z reguły rozwiązania i wyposażenie znane z innych budynków z lat 30. w Polsce. W kamienicach Gdyni, podobnie jak np. w warszawskich<sup>25</sup>, na elewacjach stosowano okładziny kamienne z płyt pochodzących z kamieniołomów szydlowieckich i pińczowskich, gotowe wyprawy tynkarskie np. Felzytyn, montowano windy firm Wertheim lub Groniowski, a okucia budowlane pochodziły m.in. z fabryki braci Lubert.

Dla zilustrowania praktycznych działań związanych z zabytkami modernistycznymi śródmieścia posłużyć można się przykładami kamienic z lat 30. XX w. – budynku przy ul. 3 Maja 27-31 i przy ul. Abrahama 28.

Pierwszy z nich, położony przy skrzyżowaniu ulicy 3 Maja z ulicami 10 Lutego i Batorego, to najwyższy przedwojenny budynek śródmieścia Gdyni (il. 12). Zaprojektowany został przez architekta Stanisława Ziółowskiego i zrealizowany w trzech etapach w latach



raz pierwszy od wybudowania domów w okresie międzywojennym. Prac tych nie byli w stanie podjąć właściciele, bo często byli pozbawieni w latach powojennych prawa do realnego wpływu na decyzje dotyczące budynku.

Przyjęto następujące główne założenia: zakres i wysokość dofinansowania ma być uzależniona od walorów zabytkowych budynku. Dofinansowanie ma być także zależne od stopnia ochrony konserwatorskiej wprowadzonej zapisami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Podstawą jest więc waloryzacja konserwatorska budynków i dążenie do powiązania ograniczeń z rekompensatami finansowymi. Według przyjętego przez Radę Miasta Gdyni<sup>22</sup> regulaminu wysokość dotacji wygląda następująco. Budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków mogą otrzymać dotację do wysokości 75 proc. wartości prac, budynki zaliczone do grupy A ochrony



13



14

1935-1939. Od 1983 r. budynek figuruje w rejestrze zabytków, a od kilku lat poddawany jest systematycznym pracom rewaloryzacyjnym. Ze względu na znaczną wielkość budynku – który pod względem kubatury jest największym budynkiem mieszkalnym międzywojennej Gdyni – prace te zaplanowane są na kilka następnych lat. Budynek zbudowano w konstrukcji żelbetowego szkieletu z wypełnieniem z cegieł. Zewnętrzne elewacje części powstałej w pierwszym etapie – przy skrzyżowaniu ulic 10 Lutego i 3 Maja – uzyskały okładziny z wapienia ze złóż z okolic Pińczowa<sup>26</sup>. Pozostałe powierzchnie elewacji zewnętrznych wykonano z tynku wapiennego, opracowanego w formie płyt do złudzenia imitujących kamienne płyty części pierwszej. W przypadku tego budynku współpraca mieszkańców i Urzędu Miasta Gdyni zaowocowała nie tylko przekonaniem mieszkańców do celowości ochrony, ale także nieoczekiwaną inicjatywą społeczną.

**12.** Budynek przy ul. 3 Maja 27-31 – fragment elewacji zachodniej. Fot. R. Hirsch

**12.** A building on 3 Maja 27-31 – a fragment of the western elevation. Photo: R. Hirsch

**13.** Ekspozycja dotycząca historii i architektury budynku przy ul. 3 Maja 27-31 w biurze wspólnoty mieszkaniowej. Fot. R. Hirsch

**13.** An exhibition on the history and architecture of the building on 3 Maja 27-31 in the office of the homeowner association. Photo: R. Hirsch

**14.** Kamienica przy ul. Abrahama 28 – stan przed pracami konserwatorskimi. Fot. R. Hirsch

**14.** A tenement house on Abrahama 28 – condition before the conservation works. Photo: R. Hirsch

Wieloletnie działania konserwatorskie przy budynku przyczyniły się do większego zainteresowania mieszkańców historią domu. Z czasem narodziło się wśród nich poczucie dumy z zamieszkiwania w tak wyróżniającym się budynku. W rezultacie mieszkańcy zdecydowali o utworzeniu w jednym z pomieszczeń wspólnych miejsca poświęconego historii domu i jego mieszkańców, popularnie zwanego „Minimuzeum”<sup>27</sup>. Tu gromadzone i eksponowane są dokumenty archiwalne i historyczne elementy wyposażenia domu (il. 13). Wszyscy chętni mogą zwiedzać to miejsce, zainteresowanie którym przeszło oczekiwania organizatorów. To społecznie i niepozorne muzeum w czasie Nocy Muzeów w 2011 r. odwiedziło ok. 1000 osób.

To jeden z przejawów korzystnej zmiany nastawienia do architektury modernizmu; sama zmiana opisywana jest w wielu publikacjach i dokonuje się w Gdyni już od pewnego czasu<sup>28</sup>.

Drugi z budynków, który wydaje się interesującym przykładem działań przy zabytkach modernistycznych, kamienica przy ul. Abrahama 28, w ciągu kilku lat przeszedł kolejne etapy – od obejmowania ochroną poprzez wpis do rejestru, aż do kompleksowych prac rewaloryzacyjnych (il. 14).

Dom zbudowany w latach 1935-1936 według projektu architekta Edwarda Fuhrschmieda<sup>29</sup> został wpisany indywidualnie do rejestru zabytków w marcu 2009 r. Wniosek o objęcie ochroną złożyli właściciele, po dyskusji w swoim gronie. Wcześniej uzyskali w Urzędzie Miasta Gdyni wszelkie informacje na



15



16

temat skutków wpisania do rejestru, tzn. o ograniczeniach, ale i o możliwościach wsparcia finansowego remontów ze strony miasta. Uzyskali też potwierdzenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków, że budynek zasługuje na wpisanie do rejestru. O wpisaniu tej właśnie kamienicy, jednej z wielu na terenie zabytkowego śródmieścia, przesądziły znakomicie zachowane wnętrza sieni i klatki schodowej z dekoracjami ścian i posadzek ze szlifowanego różnokolorowego lastryka (il. 15). Wpisanie budynku do rejestru zabytków i przytwierdzenie na elewacji symbolu zabytku było okazją do spotkania mieszkańców, władz miasta i konserwatorów przy udziale dziennikarzy (il. 16). Jest to, jak już wspomniano, jedna z form propagowania świadomej ochrony zabytków na terenie Gdyni.

W następnym roku współwłaściciele kamienicy w ramach corocznego konkursu uzyskali dotację z budżetu Gminy Gdynia na przeprowadzenie prac konserwatorskich elewacji. Głównym zadaniem była



17



18

**15.** Wnętrze klatki schodowej kamienicy przy ul. Abrahama 28 w Gdyni. Fot. z zasobów MKZ w Gdyni

**15.** The interior of the stairwell of the tenement house on Abrahama 28 in Gdynia. Photo: courtesy of the Municipal Conservator of Monuments in Gdynia

**16.** Uroczystość przytwierdzenia tabliczki zabytku na budynku przy ul. Abrahama 28. Fot. R. Hirsch

**16.** The ceremony of the monument plaque being put up on the wall of the building on Abrahama 28. Photo: R. Hirsch

**17.** Kamienica przy ul. Abrahama 28 – zniszczone powierzchnie elewacji po oczyszczeniu metodą piaskowania. Fot. R. Hirsch

**17.** A tenement house on Abrahama 28 – ruined elevation surface after sand-blast cleaning. Photo: R. Hirsch

**18.** Próbkę różnobarwnego kruszywa do lastryka przygotowane przez wykonawcę prac przy kamienicy przy ul. Abrahama 28. Fot. R. Hirsch

**18.** Samples of varicoloured aggregate for the terrazzo, prepared by the contractor for renovation works in the tenement house on Abrahama 28. Photo: R. Hirsch

**19.** Fragment elewacji parteru kamienicy przy ul. Abrahama 28 po pracach konserwatorskich. Fot. R. Hirsch

**19.** A fragment of the ground floor elevation of the tenement house on Abrahama 28 after the conservation works. Photo: R. Hirsch

**20.** Kamienica przy ul. Abrahama 28 po pracach konserwatorskich. Fot. R. Hirsch

**20.** A tenement house on Abrahama 28 after the conservation works. Photo: R. Hirsch

konserwacja szlachejnych tynków, jakimi wykończone były elewacje od strony ulic. Zagadnienie to jest coraz częściej doceniane przez konserwatorów i obecnie zwraca się większą uwagę na walory autentycznej faktury tynku, jego struktury i koloru<sup>30</sup>.

Przeprowadzone w 2010 r. prace, zwłaszcza przy elewacjach od strony ulic, pozwoliły wypracować nowe sposoby rekonstrukcji zniszczonych powierzchni elewacji. Powierzchnie ścian parteru ozdobione były pierwotnie tynkiem lastrykowym tworzącym poziome pasma z pionowym żłobkowaniem, który został w okresie powojennym pomalowany wieloma warstwami farby. Po oczyszczeniu powierzchni tynku poprzez piaskownie ukazała się surowa powierzchnia. Okazało się, że silnie zniszczone powierzchnie tynku zostały po wojnie uzupełnione zwykłą masą cementową i dla ujednoczenia całą powierzchnię pomalowano (il. 17). Część pasm o mniejszych zniszczeniach została przewidziana do uzupełnienia metodami konserwatorskimi. Wiele fragmentów wymagało jednak całkowitej rekonstrukcji. Zdecydowano o wykonaniu nowych partii tynku o analogicznej, jak przedwojenna, strukturze. W celu uzyskania jak najlepszego efektu konserwatorskiego i ograniczenia uciążliwych dla mieszkańców działań przy samej elewacji, wykonawca robót opracował metodę prefabrykowania płyt elewacyjnych z odpowiednim kruszywem i żłobkowaniem na wzór oryginalnego, które były następnie mocowane do elewacji<sup>31</sup>. Wiele wysiłku wykonawca poświęcił na znalezienie i dobranie odpowiedniego pod względem koloru i wielkości kruszywa (il. 18). Po scaleniu fragmenty tynku rekonstruowane metodą prefabrykacji i te oryginalne są prawie nie od odróżnienia (il. 19). Zakończony został w ten sposób najważniejszy etap rewaloryzacji zabytku.



19



20

Architektura budynku budzi żywe zainteresowanie, a współwłaściciele chętnie współpracują z Urzędem Miasta Gdyni i różnymi organizacjami, udostępniając wnętrza sieni i klatki schodowej zorganizowanym grupom zwiedzających (il. 20).

## Podsumowanie

Wpisanie układu śródmieścia do rejestru wśród wielu osób wywołało początkowo zdziwienie, że tak młody zespół miejski może być – i już jest – zabytkiem. Nic w tym dziwnego, skoro w Gdyni budowa miasta i portu jest jeszcze bardzo żywa w pamięci wielu osób, które znają tę historię z dzieciństwa lub z relacji naocznych świadków i uczestników.

Włączenie śródmieścia Gdyni w poczet zabytków było też symbolicznym uznaniem i oficjalnym potwierdzeniem walorów kulturowych tej części miasta.

Dotychczasowym działaniom, chroniącym i promującym architekturę modernizmu, nadany został nowy impuls. Rozbudzone zostało zainteresowanie wielu nowych osób, stąd pojawiła się potrzeba bardziej zróżnicowanych działań popularyzatorskich. Obok popularnych w środowisku naukowym i konserwatorskim konferencji naukowych organizowanych przez miasto Gdynię pod hasłem „Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni”, można było skierować propozycje do szerszego kręgu odbiorców. We wrześniu 2010 r. Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków koordynowało organizację Dnia Modernizmu, w czasie którego ponad 400 osób zwiedziło zabytki architektury międzywojennej. Projekt poprzedzało przeszkolenie na temat modernizmu grupy kilkunastu przewodników turystycznych, którzy jako wolontariusze poprowadzili zwiedzanie. W związku z dużym zainteresowaniem w dniach 19-21 września 2011 r. odbył się już kilkudniowy Weekend Architektury, przygotowany przez miasto Gdynię. Przygotowany też został turystyczny Szlak Modernizmu Gdyni, wykonano foldery i pamiatki związane z modernizmem. Zabytkom Gdyni poświęcony został numer ogólnopolskiego kwartalnika „Renowacje i Zabytki” przygotowany we współpracy z Urzędem Miasta Gdyni<sup>32</sup>. Nic więc dziwnego, że miasto Gdynia często promuje się hasłem „Gdynia tradycyjnie nowoczesna”.

Działania związane z ochroną konserwatorską modernistycznej Gdyni wzbudzają zainteresowanie w kraju i pozytywne komentarze także wśród zagranicznych specjalistów. W niemieckiej gazecie „Der Tagesspiegel”<sup>33</sup> berliński publicysta Thomas Flierl, który gościł na konferencji w Gdyni w 2009 r., opublikował tekst na temat historii Gdyni i współczesnego odkrywania jej walorów oraz ochrony śródmieścia. Natomiast niemiecki konserwator zabytków, prof.

Jörg Haspel, zaproponował, aby Gdynia ubiegała się o włączenie na nowo utworzoną przez Radę Europy listę Heritage Label<sup>34</sup>.

Od wpisania do rejestru układu urbanistycznego minęły już cztery lata. Przez ten czas wprowadzono nowe regulacje w prawie miejscowym dla obszaru zabytkowego, na niemałą skalę rozwinięto badania i popularyzację dziedzictwa architektonicznego, wciąż są to jednak działania początkowe, dotyczące ochrony i opieki nad zabytkowym śródmieściem. Szczególnie ważne jest, że wiele z tych działań odbywa się przy aktywnym udziale mieszkańców.

Układ urbanistyczny śródmieścia Gdyni można traktować jako jeden z wielu wielkopowierzchniowych zabytków w Polsce. Jednakże jego specyfika, wynikająca z dużej powierzchni w połączeniu z bardzo gęstą zabudową i intensywnym użytkowaniem powoduje, że jest jedyny w swoim rodzaju. Wyróżnia się on spośród innych zespołów zabytkowych jeszcze pod jednym względem. Jeżeli popatrzymy na historię portu i miasta Gdyni, począwszy od uchwały Sejmu w 1922 r., poprzez planowanie urbanistyczne, budowę miasta i jego funkcjonowanie, przypomnimy sobie wybitne osoby związane z powstaniem Gdyni – admirała Porębskiego, ministra Kwiatkowskiego czy inżyniera Wendę, to możemy sobie uświadomić, że jest to jeden z wyjątkowych zabytków, nierozzerwalnie związany z polską historią. Jest przez to także nośnikiem szczególnych dla naszego kraju wartości niematerialnych. ■

**Dr inż. Robert Hirsch**, architekt, adiunkt w Katedrze Teorii, Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej. Od 2000 r. pełni funkcję Miejskiego Konserwatora Zabytków w Gdyni.

## Przypisy

- 1 R. Hirsch, *Prawna ochrona XX-wiecznych układów urbanistycznych na przykładzie Gdyni*, referat przedstawiony w czasie konferencji naukowej „Rejestr jako narzędzie ochrony zabytków” 14 kwietnia 2011 r., zorganizowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- 2 B. Szermer, *Koncepcje i struktura przestrzenna portu*, „Rocznik Gdyniński”, 1983, nr 4, s. 82.
- 3 Ustawa z dnia 23 września 1922 r. o budowie portu w Gdyni, Dz.U. z 1922 r. nr 90, poz. 824.
- 4 *Encyklopedia Gdyni*, red. M. Sokołowska, Gdynia 2006, s. 412.
- 5 Taki obraz wyłania się z niemieckich relacji spisanych po zajęciu miasta w 1939 r., np.: *Eindrücke von Gotenhafen*, „Deutsche Bauzeitung”, 1940, nr 7, s. 80-81.
- 6 Według stanu w czerwcu 2011 r.
- 7 „Architektura i Budownictwo”, 1938, nr 2, 4-5, 6.
- 8 „Architektura i Budownictwo”, 1936, nr 5.
- 9 J. Zachwatowicz, *Architektura Polska*, Warszawa 1966, s. 425; I. Wisłocka, *Awangardowa architektura polska 1918-1939*, Warszawa 1968, s. 199.
- 10 Informację taką podają: M. Gawlicki, T. Błyskosz, *Strategia ochrony zabytkowej architektury modernistycznej w Polsce* –

- zarys problemu, [w:] *Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni. Architektura lat międzywojennych i jej ochrona*, red. M.J. Sołtysik, R. Hirsch, Gdynia 2009, s. 173.
- 11 Zgodnie z art. 109 Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
  - 12 Więcej informacji o Kamiennej Górze [w:] *Mały przewodnik po Kamiennej Górze*, Gdynia 2006, dostępny także na stronie: [www.gdynia.pl/zabytki](http://www.gdynia.pl/zabytki). Tam również i inne publikacje o zabytkach Gdyni.
  - 13 Rozważano także ustanowienie parku kulturowego i opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
  - 14 M.J. Sołtysik, *Ekspertyza dotycząca walorów kulturowych zabytкового zespołu urbanistycznego śródmieścia Gdyni*, mps, Urząd Miasta Gdyni 2006.
  - 15 Pierwszy szkieletowy plan urbanistyczny miasta powstał w 1925 r. w Ministerstwie Robót Publicznych; por. W. Ostrowski, *Urbanistyka współczesna*, Warszawa 1975, s. 89; o planach śródmieścia pisze szeroko: M.J. Sołtysik, *Gdynia miasto dwudziestolecia międzywojennego. Urbanistyka i architektura*, Warszawa 1993.
  - 16 Postępowanie prowadziła zastępca pomorskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków w Gdańsku, Jolanta Barton-Piórkowska.
  - 17 Obwieszczenia zostały opublikowane w dzienniku „Rzeczpospolita”.
  - 18 Wg obliczeń autora. Dla porównania można podać, że obszar zabytkowego Głównego Miasta Gdańska wynosi ok. 36 ha.
  - 19 Wśród wielu artykułów na ten temat można wspomnieć np. teksty: P. Stępień, *Zabytki z lat 60.?*, „Renowacje i Zabytki”, 2000, nr 1, Kraków, s. 63-65; P. Jasica, *Młode zabytki – kto je ochroni?*, „Architektura-Murator”, 2009, nr 7, s. 19-20.
  - 20 *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części dzielnicy Śródmieście i Wzgórze św. Maksymiliana w Gdyni, rejon ulic Władysława IV, 10 Lutego i Świętojańskiej*, Uchwała RM Gdyni nr VI/92/11 z 23 marca 2011 r.
  - 21 *Encyklopedia...*, jw., s. 364.
  - 22 Uchwała nr XXXIX/861/10 Rady Miasta Gdyni z dnia 27 stycznia 2010 r. w sprawie: przyjęcia zasad i trybu udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru, znajdujących się na terenie administracyjnym Gminy Miasta Gdyni.
  - 23 Uchwała i szczegółowy regulamin dotacji dostępny jest na stronie internetowej Urzędu Miasta Gdyni: [www.gdynia.pl/zabytki](http://www.gdynia.pl/zabytki).
  - 24 Patrz np.: A. Böhm, P. Dobsz, P. Jaskanis, J. Purchla, B. Szmygin, *Raport na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989*, Kraków 2008, s. 75.
  - 25 T.S. Jaroszewski, *Piękne dzielnice. Uwagi o architekturze luksusowej w Warszawie w latach trzydziestych*, [w:] *Sztuka lat trzydziestych, Materiały Sesji SHS*, Warszawa 1991, s. 167-202.
  - 26 E. Dembek, T. Dembek, A. Macur, T. Mikulski, *Ekspertyza konserwatorska do remontu elewacji budynku w Gdyni przy ul. 3 Maja 27-31 i Batorego 26*, mps, Gdynia 2000 r.
  - 27 Głównym inicjatorem przedsięwzięcia była przewodnicząca wspólnoty mieszkaniowej, Maria Piradoff-Link.
  - 28 G. Piątek, *Modernizowanie modernizmu*, „Architektura – Murator”, 2009, nr 7, s. 24-31.
  - 29 A. Baranowska, *Karta ewidencyjna zabytku architektury. Kamienica przy ul. Abrahama 28*, Gdynia-Gdańsk 2008.
  - 30 Por. J. Lewicki, *Kolorystyka architektury modernistycznej w Polsce*, [w:] *Kolorystyka zabytkowych elewacji od średniowiecza do współczesności. Historia i konserwacja*, Warszawa 2010, s. 213-224; P. Karaszkiewicz, *Tynki szlachetne*, „Renowacje i Zabytki”, 2011, nr 2, s. 140-148.
  - 31 Wykonawcą prac było Przedsiębiorstwo Budowlane Recon sp. z o.o. z Gdańska, kierownikiem robót – Maciej Wiecezrzak, kierownictwo prac konserwatorskich sprawowała inż. Wiesława Glińska, a nadzór konserwatorski z ramienia inwestora prowadziła konserwator Maria Zakrzewska.
  - 32 „Renowacje i Zabytki”, 2010, nr 4.
  - 33 T. Flierl, *Korridor der Moderne*, „Der Tagesspiegel” z dnia 13 października 2009 r., s. 22.
  - 34 J. Haspel, *Modernistyczne zespoły mieszkaniowe Berlina na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO*, [w:] *Architektura pierwszej połowy XX w. i jej ochrona w Gdyni i w Europie*, Gdynia 2011.

## Summary

### Legal protection of 20<sup>th</sup>-century urban layouts on the example of Gdynia

In 2007, the urban layout of the city centre of Gdynia, shaped and built in the 1920s and 1930s, was entered into the register of monuments of the Pomeranian Voivodeship. The area concerned covers about 91 hectares, i.e. more than 0.9 square km. The entire area is very densely built-up. There are about 450 different buildings, most of which are five- to six-storey tenement houses. The area includes 24 complexes and buildings entered into the register of monuments, on the basis of separate decisions. It is therefore an area of the greatest concentration of significant architectural works in Gdynia.

Including the city centre layout in the register has inspired numerous activities related to this unique – still rather young and very extensive – historic area. The Gdynia Commune has taken up works on creating and implementing local development plans for the entire area. Conservation decisions and ar-

rangements in development plans are prepared in cooperation with planners, monument conservators, residents and users, among others. Such plans include detailed and precise regulations concerning spatial issues, such as the height and type of new developments, as well as the protection of and possible changes to the existing buildings. The plans also contain a division of the preserved houses into groups of different historic value and the scope of protection is dependent on this value. In accordance with international trends, the protection also covers some valuable buildings from the 1960s and 1970s. The regulations of the development plans constitute the local law – they are enacted by the City Council and are accessible to all interested parties. By the end of 2011, around 95% of the historical area will be included in the local development plans.

After including the layout of the city centre in the register of monuments, a funding system for conservation works has also been introduced for all the buildings in the area that were built before 1989. Every year, more than 1 million PLN is allocated for this purpose from the City of Gdynia's budget. The funding may cover 30% to 75% of renovation costs, depending

on the building's historical value. In the last 3 years, owners of about 30 buildings, mainly private tenement houses, have taken advantage of the funding scheme. Public financial support for the works enables better control and provides a broader scope of possibilities of restoring historic solutions or using more complicated technologies. It also creates a good basis for communication and long-term cooperation with monument owners.

The inclusion of the city centre of Gdynia in the register of historical monuments has also been a symbolic recognition and an official acknowledgement of the cultural value of this part of the city. Many people have found a new interest in modernism and the history of Gdynia, and the unique architecture of the 1930s has gained more enthusiasts.

The City of Gdynia widely implements research and popularising works related to modernist architecture. In the scientific and conservation circles, academic conferences under the theme of "Modernism in Europe – Modernism in Gdynia" have

become well-known. They were held in 2007 and 2009, and the next one will take place in September of 2012. Apart from events for specialists, open mass events dedicated to getting to know and visiting the city's monuments have been taking place since 2010. Each of them has attracted hundreds of people. The tourist Trail of Modernism of Gdynia, where people can buy folders and souvenirs related to modernism, has been functioning for almost a year.

Activities related to the protection and conservation of modernist Gdynia have aroused interest throughout the country and have provoked positive comments also among international specialists. In the German newspaper, *Der Tagesspiegel*, Berlin columnist Thomas Flierl published an article on the history of Gdynia and discovering the city's value in contemporary times, as well as the protection of the city centre. German monuments conservator, Professor Jörg Haspel, has suggested that Gdynia should apply for inclusion in the Heritage Label list that is being created by the Council of Europe.